

Personalitatea unei mari vrăjitoare – Ana Herbil din Vadu Izei și patrimoniul ei magic

Prof. Pamfil Bilțiu

Datorită conservatorismului și arhaicității ei, Zona etnografică Maramureș este un leagăn al magiei. Diferitele ei categorii și forme mai pot fi și astăzi cercetate în spațiul zonei, în ciuda procesului de modernizare care a pătruns în satele ei. S-au performat până în zilele noastre, nu numai practici magice destinate unor diverse scopuri, ci și vrăjuri complexe, axate pe magia în lanț, precum și pe utilizarea unor practici ritualico-magice și folosirea unui bogat instrumentar magic.

Ca și în alte regiuni ale țării, magia era practică de către femei, dar documentele ne atestă practicarea vrăjitoriei și de către bărbați. „Unu’ o trăit optzeci de ani. Era poreclit Chicin și era de naștere din Oncești. Era cunoscut de multă lume. Vrăjitorii au aceeași putere ca și vrăjitoarele.” (Cuceu, Corniță, 2004: 159).

În tradiția locală femeile specializate în practicarea vrăjitoriei poartă denumiri felurite: „meșterite”, „bosorcoaie”, „bosconitoare”, „cotătoare”. Termenul de vrăjitoare nu este întâlnit. Vrăjile sau actele de magie săvârșite de femeile specializate sunt denumite în grai local diferit: „vraciuri”, „boscoane”, „boboane”. (Bilțiu, 2012: 195).

În vremurile mai îndepărtate, Maramureșul Istoric ocupa un loc aparte în privința numărului de „babe meștere”, specializate în vrăji și practici magice, formate la școala tradiției. Din rândul acestora, cea mai faimoasă, căreia i-a mers vestea până și în orașe sau sate îndepărtate de spațiul zonei, a fost Ana Herbil, din Vadu Izei, considerată cea mai mare vrăjitoare a tuturor timpurilor, nu numai din Maramureș, poate chiar din întreaga țară. Ana Herbil a pus în uimire pe cercetătorii care au investigat-o: Aurora Liiceanu, Radu Răutu, Pamfil Bilțiu, mai întâi prin clientela deosebit de bogată, pe care o deservea, apoi prin patrimoniul magic deosebit de bogat și variat, cuprinzând vrăjuri sau practici ritualico-magice, destinate celor mai diverse scopuri, apoi prin bogăția variantelor de descânțece, cu elemente deosebit de arhaice, precum și prin bogăția pieselor de instrumentar magic. Gestică ritualică bogată, însoțită de formule magice imprima vrăjitoarei Ana Herbil statutul de personalitate complexă, întrecând pe toate celelalte „babe meștere” din satele maramureșene.

Ana Herbil s-a născut în 1911, în Vadu Izei, dintr-o familie săracă. Înainte de război a fost lucrătoare la CFR, iar între anii 1944-1946 a fost deportată la muncă forțată în Germania, unde l-a cunoscut pe viitorul soț. Căsnicia lor nu a durat prea mult, deoarece Anuța își leagă soțul, hotărăște ca să se despartă de el, ca să se ocupe cu vrăjitoria. În 1964 devine activistă PCR și propagandistă la Raionul Sighet, iar între anii 1951-1956 devine muncitoare textilistă la Cooperativa „Unirea” din Sighet. După 1956, este angajată femeie de serviciu la Dispensarul uman, unde cunoaște multă lume și începe să se ocupe tot mai susținut cu vrăjitoria. Anuța era căutată de clienți de pe văile Izei, Marei, Cosăului, dar și din orașele Cavnic, Baia Mare, Baia Sprie, Satu Mare, etc. (Liiceanu, 1996: 22-23).

Referitor la ultima parte a vieții sale, realitatea se contopește cu legenda. Tradiția orală ne spune că dracul, metamorfozat în șarpe, cu care se credea că lucra, „trebuia ca Anuța să-l vândă înainte de-a muri, așe că l-o pus pă zerme într-o straiță, care o avut-o mai mândră, și o acățat-o pă gard unde merea mai multă lume. Da nime’ nu lua straița di pă gard. La prohod copârșeu’ Anuții o fost păzât de on zerme mare. Și nu i-o

putut pune capacu', numa' cu patru furci di la distanță. Când i-o așezat capacu' zermele s-o năpustit în copârșeu și s-o dus pă ceie lume cu baba." (Bilțiu, 2004: 131).

Ana Herbil a murit în 1979, la 63 de ani, în condiții neobișnuite, ceea ce a suscitat multe discuții puse pe seama statutului ei de vrăjitoare. A locuit într-o „colibă”, o căsuță mică și sărăcăcioasă, învelită cu paie, în ocolul căreia creștea câteva găinuțe.

Ana Herbil s-a format la școala tradiției. Pe când avea șapte ani, copila a fost servitoare la o femeie bătrână, care era paralizată și pe care Anuța o ajuta la descântece și practici magice, făcându-și astfel ucenicia în magie. A mai cunoscut și alte „babe meștere” din sat, pricepute în ale magiei, dar Anuța, treptat, știa face mult mai mult decât făceau celelalte „babe meștere”, așa încât repertoriul ei se încadrează între moștenirea vechii tradiții în magie și creativitate. Putem sublinia că Anuța Herbil își însușea tot ce vedea că fac alte „babe meștere”, dar era și o vrăjitoare inventivă și creativă, ceea ce a generat îmbogățirea considerabilă a patrimoniului său magic. „Era de spăriet câte știu baba face și pântru câte feluri de boli și năcazuri cota”, ne spunea o performeră, în timpul cercetărilor noastre de teren în satul ei de baștină.

Anuța Herbil avea o personalitate deosebită. Îi plăcea singurătatea, nu vroia să vadă nimeni ceea ce ea face, nu dezvăluia numele celor pentru care lucra. Povestea uneori ceea ce a pățit doar cu unul sau cu altul. Când nu era plecată de acasă, stătea mult închisă în casă. Ea însăși povestea că stătea băgată în sac de urzică, pe cenușă, în genunchi și în coate, cu două lumânări aprinse „să nu se lege ceva diavol”. Anuța nu mergea la nimeni din sat. În sat era privită contradictoriu. Unii considerau că face numai bine, căci descânta la feciori să se însoare și la fete să se mărite, descânta de întors mana vacilor, la diverse boli. Ghicea bine în cărți. Alții o considerau o „țigancă”, o „celancă” care „n-o-mblat în veci la beserică. O celuit lumea. N-o fo' femeie, numa' o moimă, o cioară hădă, o țigancă prăpădită”. (Liiceanu, 1996: 53-57).

Ana Herbil era o vrăjitoare voiajeră. Marțea și sâmbăta, fiind pentru farmece, stătea acasă și deservea diferiți clienți, iar săptămâna următoare pleca din nou. Acasă stătea rar și era greu de găsit că era dusă prin orașe și sate, ceea ce genera sporirea clientelei. Unele practici magice durau săptămâni întregi, chiar luni, de aceea stătea uneori perioade lungi pe la clienții care o chemau. Pentru a se feri de ochii lumii își chema clienții uneori în vecini. Anuța însăși spunea că doctorului îi era groază când vedea atâtea femei venite la dispensar, pentru a profita de serviciile acestei femei specializată în magie. După pensionare Anuța și-a desfășurat liber activitatea, atât cea de acasă, cât și cea itinerantă. (Liiceanu, 1996: 54-55). Anuța Herbil profita de serviciile prestate clienților, primea bani, îmbrăcăminte, alimente.

Vrăjitoarea Anuța Herbil deținea un adevărat arsenal de piese de instrumentar magic, pe care le ținea ascunse sub pat. Majoritatea erau instrumente de metal prelucrat, tăcioase sau ascuțite, necesare agresării duhurilor malefice. În general era din cele părăsite: hrebincă (perie de periat lâna și cânepa), furculiță, foarfecă, baltag (un fel de cuțit), împungătoare, suliiță, „undrea”, seceră, clește de la sobă, cuțit, tocănaș, topor, pietre de râu, dar și obiecte considerate a avea în popor valențe magice: cociorva și lopata de la cuptor, sul de la războiul de țesut, vârtelniță, scândură găurită, căpăstru de la cal, piese de îmbrăcăminte: cămașă bărbătească sau femeiască, gatii bărbățești, lecriș, sucnă, cojoc, apoi mătură părăsită, peteică de tort sau din coajă de tei, brăncinar, sfoară de cânepă, plante și arbori cu efecte terapeutice și magice: mărăguna, usturoi, ceapă, porumb, plop, curpân. Mai folosea în ritualuri obiecte de cult: crucea, lumânarea. Vrăjitoarea mai folosea agenți magici: apa neînceptută, patru feluri de băuturi, păr din cap, alimente precum făină de mălai sau grâu, piper, sare. Din categoria pieselor de instrumentar magic mai făceau parte animale moarte sau vii, pui de pisică sau de câine până a nu împlini nouă zile, cățel mort. Ca agenți magici mai folosea „spurcășag”

(excremente de pui de pisică, de rață, de găină, de câine, de gâscă, de oaie, de vacă, de capră, de om. (Liiceanu, 1996: 84-91).

Numeroase erau locurile comune unde vrăjitoarea oficia practicile magice: la gura cuptorului, la colțurile casei, la mejdă, la ape, la tăietor, în podul casei, la mormânt, ceea ce asocia necromanția. Asociind cultul soarelui, vrăjitoarea oficia în corelație cu timpul magic și cultul soarelui: până a nu răsări soarele, când scăpăta, la miezul nopții care reprezenta timpul optim magic.

Prepararea agenților magici, precum și repetarea unor acte magice, se efectuau în corelație cu mistică cifrei trei. Sărirea peste mormânt se făcea de nouă ori. Prepararea magică a apei se făcea prin luarea cu lingura de nouăzeci de ori. Descântecul se repeta de nouă ori în trei zile: marțea, joia și sâmbăta. Petrecerea brăcinarului de cânepă prin scândura găurită se făcea de nouă ori. Formulele orale de adresare către o persoană decedată se repetau de nouă ori.

Era esențială și condiția personajelor pentru care lucra. Anumite rituri necesitau ca persoana pentru care lucra să se dezbrace complet, practica asociind ritul nudității magice. Pentru dezlegarea bărbatului, acesta trebuia să se dezbrace de la brâu în jos. În unele practici femeia trebuia să stea cu părul despletit, care asociază magia părului de pe cap. În alte practici magice persoana pentru care se lucra trebuia să stea cu ochii închiși, ceea ce asociază orbul magic.

Specialiștii împart practicile magice, oficiate de vrăjitoare în următoarele categorii: **practici divinatorii, practici magice de integrare, practici magice de schimbare, practici magice de reintegrare.**

Practicile divinatorii se bazează pe ghicirea dacă cineva va fi mire și mireasă, cine este ursitul, cine este dușmanul. Ghicirea se datora faptului că Anuța era expertă „datului în cărți”, operație pe care o denumea și „țâpău’ cărților”. De altfel, aproape orice practică magică, pe care o îndeplinea, era precedată de momentul mantic. Așa reușea să ghicească sexul unei femei care urma să nască sau să ghicească hoțul pentru a-l putea determina, pe cale magică, să înapoieze ceea ce a furat. Cineva a dus-o la Satu Mare, deoarece i s-au furat ceasul de aur, verigheta și alte obiecte de valoare. Anuța a descoperit hoțul și pe deasupra l-a determinat să înapoieze celui păgubit obiectele furate. „Zicea că i-o vinit paguba-napoi.” (Liiceanu, 1996: 55). Anuța ghicise de nenumărate ori despre furturile de animale. Anuța putea ghici dacă recolta va fi bună sau compromisă. (Liiceanu, 1996: 75).

Practici magice de integrare. Cele mai răspândite sunt vrăjuri de ursită, prin care se urmărește atingerea statutului marital sau realizarea relației premaritale, prin care se dorește obținerea căsătoriei. Anuța făcea vrăji de realizarea căsătoriilor și desfacerea lor. În acest scop vrăjitoarea era meșteră în luatul mărăgunii – („mărăguna cea distrată”) după un ritual complex, bine cunoscut de către ea. Tot pentru oficierea practicilor magice din această grupă folosea socul, „arbore cu onoare” căruia i se ducea băutura, daruri și bani. Practica magică la soc era însoțită de formule orale: „Na, țâie, merinde, / Soc, socuțule!” Tot din această categorie de practici magice făcea parte „legarea unui bărbat” de către o fată sau nevestă, precum și dezlegarea de această vrăjă. Ca piesă de instrumentar magic folosea cămașa celui legat sau a celei legate. (Liiceanu, 1996: 76-80).

Practici magice de schimbare. Prin practicile magice de schimbare Anuța urmărea schimbarea ordinii unor lucruri, a unor situații. Practicile magice de schimbare se finalizau printr-o parte câștigătoare și o parte păgubită. Anuța vrăjea și descânta de „despărțat”, legări și dezlegări, vrăji de dragoste și mai puțin era receptivă la unele solicitări, cum ar fi luarea laptelui de la vacă.

Pentru efectuarea acestor vrăjuri se folosea de animale nou-născute, pui de pisică sau cățeluș, până a nu avea nouă zile, căței morți, care se spală cu horincă, apoi se

dă să beie celui vrăjit, rostindu-se formule orale precum „Așe să nu vadă fecioru’ pă alte fete, cum nu vede mătu’ aiesta. ” Alte peractici de acest fel sunt greu de realizat deoarece se foloseau ochii de la un mort, splina și maiu’, sau „spurcășag” (excremente de păsări: rață, găină, găscă, de animale: pui de pisică sau pisică, de oaie, de vacă, capră și de om), la care se adaugă piper. Practica era însoțită de formule orale de genul: „Tu, hălțășag, tu, spurcășag, / Io n-oi șidè cu tine, / Mie nu-m’ trebuiești, / Nu ești bine, că ești curvă, / Ești obdială și-o buleandră. ” (Liiceanu, 1996: 82).

O altă practică de despărțit se baza pe amestec, de piper și nouă feluri de fecale, care se duce la closet și se bate cu o mătură părăsită până-n răsăritul soarelui. După uscarea amestecului se aruncă pe femei sau fete, rostindu-se: „Așe să fie de urât, / Cum îi de urât spurcu’ / Și cum îi de urât chiperu-mproșcat / Și cum îi de urâtă mătura părăsătă / Și cum îi de urâtă buda. ” (Liiceanu, 1996: 82).

Anuța vrăjea și pentru aruncarea fetei în ură, folosind piper și cenușă aruncate pe fata rivală. Alte vrăjuri oficiate pentru adunarea a doi parteneri aveau la bază litolatria. Anuța era foarte abilă în întorsul pietrelor, în albia unei văi, practică însoțită de formule orale „Io nu-ntorc piatra, da întorc pă Toader, / Io nu-ntorc piatra, da întorc mintea lui”.

Anumite practici de legare a partenerilor au la bază mito-simbolistica stelelor care tutelează destinul. Pentru a lega un bărbat, a-l face indiferent la farmecele celorlalte fete sau femei sau a-l deturna de la o relație deja constituită, femeia trebuia să aibă o sfoară de cânepă și dezbrăcată, într-o seară senină, să iasă în curtea gospodăriei despletită și punând sfoara la spate se uită la stele și zice: „Stelelor, surorilor, / Numa’ voi știți ce fac eu, / Numa’ voi și Dumnedzău, / Ce înnod numa’ deznod. / Io înnod pă Pătru / Și gându’ lui / Și mintea lui / Și urechile lui / Și ochii lui / Și gura lui / Și mâmurile lui / Și picioarele lui / Și dragostea pornirii lui de cătă / tâte fetele, / De cătă tâte nevestele, / De cătă tâte femeile străcate. / Cu gura să nu grăiască în fața lor, / Să-i sie gura mută, / Ochii fără vedere, / Mâmurile și picioarele fără putere, / Cu neputință în șele, / Dragostea să-l înșele. / Cu ochii să nu vadă pă altele, / Cu gura să nu grăia(scă) cu altele, / Cu mâna să nu prindă pă altele, / Cu picioarele să nu meargă la altele, / Cu corpu’ să nu meargă la altele, / Cu dragostea pornirii lui să nu meargă la altele. / Să vadă femei cu suta și cu mia, / Să n-aibă simț al bărbăției. ” De câte ori se rostește interdicția, trebuie făcut un nod la sfoara de cânepă. Când intră sau iese bărbatul sau femeia din casă trebuie să treacă peste sfoară. Sfoara este pusă într-o sticlă bine închisă și se pune în pământ la un mormânt. Apoi sticlă scoasă din acel loc este petrecută prin părțile deschise ale cămășii furată de la bărbatul legat, de trei ori. (Liiceanu, 1996: 84-85).

Alături de descântec se mizează pe forța de constrângere a nodurilor. Din categoria practicilor magice de schimbare are un caracter mai special „Adusul pe sus” al partenerului, pentru care se utiliza cămașa celui adus prin aer, învărtită într-o vârtelniță. Anuța Herbil era unica vrăjitoare care știa o variantă de descântec foarte amplă de adus feciorul prin aer, pe bază de poruncă indirectă, acțiunea înfăptuindu-se prin intermediul șarpelui-balaur. (Liiceanu, 1996: 80-84).

Practici magice de reintegrare. Se intenționează ca, prin intermediul vrăjitoarei, o persoană afectată să revină la starea anterioară pozitivă. O vrajă din această grupă, oficiată de Anuța, era „spălarea de uri la Iza”. Anuța mergea la râul satului, iar prin descântec se adresa apei curgătoare. Descântecul are la bază analogia căci „urile, făcăturile și spurcăciunile sunt văzute cum se duc pe apă în jos, în timp ce binele vine din susul apei. ” „Mă uitai în gios, pă apă, / Vedeam tri uri urându-se, / De la mine ducându-se, / Mă uitai în sus pă apă, / Vedeam tri dzori, / Ale sfântului soare surori, / Una-i cinstea mè, / Alta-i ibostea mè, / Alta-i dragostea mè. ”

Dintre practicile magice din această grupă oficiate de Anuța Herbil un loc aparte îl ocupă **dezlegarea femeii și a bărbatului**. Ambele se referă la pierderea

dorinței sexuale și respectiv a virilității, datorită unei intervenții magice. Ca piesă de instrumentar magic vrăjitoarea folosea peteica, precum și rugul prin care erau trecuți bolnava sau bolnavul. Pentru restabilirea virilității bărbatului bolnav vrăjitoarea găurea o scândură în două locuri, prin care trecea de nouă ori un brăcinar, apoi la cimitir, căuta un mormânt cu același nume al bărbatului, după care sărea peste mormânt de nouă ori, în timp ce rostea formule orale. Formule orale erau rostite și la găurirea scândurii.

Dezlegatul unui bărbat de băutura era o vrajă des oficiată de Anuța, împreună cu soția sau iubita bărbatului. Vraja asocia necromanția. Anuța amesteca patru feluri de horincă, împeună cu soția sau iubita băutorului, apoi se duceau la un mormânt și petreceau băutura peste mormânt, turnând câteva picături, cu ochii închiși, pentru mort. Rezultă că practica asocia orbul magic. Trecerea băuturii peste mormânt era însoțită de formule magice. „Cum n-are putere mortu' la crâjme, / La băutura, la femei stricate, la curve, / Așe să n-aibă el putere să vadă crâjme, / Cum nu vede mortu' crâjmele, băutura, / Așe să nu vadă el băutura, crâjmele, femeile. ”

La Anuța mergeau frecvent clienți care sufereau de diferite afecțiuni. Ea descânta frecvent „De deochi”, vindeca dureri de stomac, inflamații și infecții pentru care folosea plante cu efect terapeutic: ceapă, usturoi, hrean, pătrunjel, porumb, etc. Anuța vindeca și de boli grave, pe care medicii nu le puteau trata, precum epilepsia, „făcătura”, etc.

Pentru vindecarea de făcătură, produsă prin farmece, Anuța oficia „desfăcutul”, vrajă complexă, axată pe magia în lanț. Astfel vrăjitoarea oficia trecerea bolnavei prin rug, căpăstru de cal sau curpăn, însoțită de formule orale. „Rug înrugat, / Care te-o suferit Domnul Nostru Iisus pă cap, / Îi fi la Mărioara de mare bucurie și de leac. ” sau „Curpăn înălțat și zbălțat, / Să sii Mărioarei de mare bucurie și de leac. / Cum te-tintz' pă tăte lemnele / Și cuprindz tătă pădurea / Și tăte cărările, / Așe s-o cuprindă pă dânsa sănătatea, puterea, / Și să treacă năcadzurile păstă dânsa. ” Trecerea prin rug era însoțită de numărătoarea magică, de la nouă la unu. Urmează băutul în pereții casei cu diferite obiecte de uz casnic: sucitor, tocător, sulul de la război, „hrebdinca” (peria de periat cânepa și lâna), etc. Urmează apoi spălarea bolnavei, prin băutul apei preparate magic, prin luarea cu nouă linguri, de nouăzeci de ori. O altă secvență a desfăcutului este luarea urmelor, în număr de nouă, și aruncarea lor în foc. Apoi vrăjitoarea face o păpușă pe sulul de la război, folosind fragmente din vestimentația bolnavei. Păpușa se pune în mejdă, în brazda de pământ făcută cu hârlețul. În timp ce bolnava ridică păpușa, Anuța petrece de nouă ori prin mejdă o cămașă veche de-a bolnavei. Petrecutul prin mejdă este urmat de petrecutul cămășii prin rădăcini care cresc și ajung în apă.

Descântecelile Anei Herbil culese și publicate de Radu Răutu în „Antologie de folclor, vol. I, Baia Mare, 1980, „De spălat de uri”, „De spălat de uri și făcături”, „De adus fecioru' prin aer”, „De dragoste”, „De chemarea ursitului cu buciumul de mătrăgună”, „De luat la joc”, „De zărăzitură” sunt interesante prin vechimea lor, care ne este evidențiată de piesele de instrumentar magic, de gestică ritualică și care cuprind variante din descântecelile pe bază de poruncă indirectă sau combinații între porunca directă și indirectă.

Prin repertoriul deosebit de bogat de practici magice, repertoriul bogat de descântecelile destinate celor mai variate scopuri, prin abilitatea cu care vrăjitoarea oficia „îpătu' cărților” și celelalte vrăji din patrimoniul său, în istoria vrăjitoriei contemporane, Ana Herbil se evidențiază ca o vrăjitoare profesionistă, din categoria celor mai mari ale tuturor timpurilor.

Note:

Antologie de folclor din județul Maramureș, vol. I, Baia Mare, 1980.

Bilțiu, Pamfil, Studii de etnologie românească, vol. III, Baia Mare, Editura Eurotip, 2012.

Bilțiu, Pamfil, Studii de etnologie românească, vol. II, București Editura Saeculum I. O. , 2004.

Cuceu, Ion, Corniță, Constantin, Corpusul folclorului maramureșean, Baia Mare, Editura Umbria, 2004.

Liiceanu, Aurora, Povestea unei vrăjitoare, București, Editura ALL, 1996.

Cuvinte cheie: magie, integrare, vrajă, instrumentar magic, agenți magici, dezlegări, legare, vrăjitoare, descântec, gestică ritualică.

PERSONALITATEA UNEI MARI VRĂJITOARE – ANA HERBIL DIN VADU IZEI ȘI PATRIMONIUL EI MAGIC (Rezumat)

Cercetarea noastră, axată pe surse bibliografice și investigații de teren, este rezervată explorării celei mai mari vrăjitoare din Maramureș și poate din întreaga țară, deținătoarea unui patrimoniu magic, de mare bogăție și varietate.

Prima parte a cercetării este rezervată tradiției practicării magiei în Maramureș. Am rezervat spațiu cuvenit biografiei vrăjitoarei, modul în care s-a format la școala tradiției și căile de acumulare a patrimoniului ei magic. Am pus accent pe piesele de instrumentar magic folosite, unele de largă circulație, altele inventate de vrăjitoare, precum o gamă foarte bogată de agenți magici. Am acordat importanța cuvenită locurilor unde își oficia vrăjurile, condițiile pe care trebuia să le îndeplinească persoanele pentru care oficia, apoi modul în care prepara piesele de instrumentar, agenții magici precum și precederea vrăjurilor de momentul mantic.

Partea de investigație a lucrării este rezervată patrimoniului ei magic, divizat în mai multe categorii: practici magice de divinație, practici magice de integrare, practici magice de schimbare și practici magice de reintegrare.

Tratarea unor practici magice am realizat-o în strânsă relație cu gestică rituală, formulele orale, din intenția de a revela limbajul vrăjurilor Anei Herbil.

Cercetarea se încheie cu succinte considerații asupra repertoriului de descântece al vrăjitoarei publicat în volumele de specialitate și care suscită un interes aparte prin vechime și formulele de incantație pe care le cuprind.